

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Педагогічний факультет

Кафедра педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка ІІМ курсу 241 групи
Спеціальності 012 Дошкільна освіта
Спеціалізація: дитяча психологія
Освітньо-професійної програми
Дошкільна освіта
Кирпиченко Надія Валеріївна
Керівник доц. Раєвська І. М.
Рецензент к.пед.н., ст. викл. Вінник Т. О.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичний аналіз проблеми комунікативної компетентності в педагогічній діяльності	6
1.1 Сутність та специфіка педагогічної діяльності.....	6
1.2 Особливості міжособистісної взаємодії в педагогічній діяльності.....	10
1.3 Комунікативна компетентність педагога закладу дошкільної освіти.....	15
Розділ 2. Емпіричне дослідження комунікативної компетентності майбутнього вихователя ЗДО	20
2.1. Характеристика процедури та методів дослідження комунікативної компетентності педагога.....	20
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження.....	25
2.3. Формування комунікативної компетентності педагога закладу дошкільної освіти.....	29
ВИСНОВКИ	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	44
ДОДАТКИ	48
Додаток А. Експрес діагностика емпатії.....	48
Додаток Б. Діагностика комунікативної толерантності.....	51
Додаток В. Результати констатувальної діагностики.....	55
Додаток Г. Кодекс академічної доброчесності.....	57

ВСТУП

Актуальність дослідження. Практичне розв'язання завдань, поставлених перед системою освіти України процесами державотворення, кардинальними змінами у суспільно-політичному та економічному житті суспільства вимагає належної підготовленості педагогів, здатних ефективно здійснювати освітній процес. Під впливом змін, які відбулись у суспільстві, виникло нове розуміння фахівця з вищою освітою, з високим рівнем професіоналізму. Важливим критерієм розвитку професіоналізму є формування компетентності майбутнього фахівця, від ступеня сформованості яких залежить ефективність професійної діяльності. Майбутній вихователь закладу дошкільної освіти має бути обізнаний у галузі загальноосвітніх і фахових дисциплін, здатний аналізувати соціально-значущі проблеми, повинен володіти професійною технологією, мати високу кваліфікацію, вміти аргументувати способи вирішення проблем, ефективно діяти у нестандартних ситуаціях, вміти співпрацювати з іншими учасниками освітнього процесу. Зрозуміло, що важливим компонентом фахової компетентності педагога є комунікативна компетентність, яка є узагальненою комунікативною властивістю особистості і забезпечує ефективну педагогічну взаємодію.

У науковій літературі представлено багато досліджень присвячених проблемі спілкування взагалі, та професійного зокрема, але в той же час наявні наукові дослідження недостатньо орієнтовані на необхідність вивчення педагогічної соціальної перцепції та її ролі у продуктивності педагогічної діяльності. Це в свою чергу вимагає подальшого вивчення даної проблематики. Все це свідчить про актуальність зазначеної проблеми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження виконувалась в межах науково-дослідної теми кафедри

теорії та методики дошкільної та початкової освіти «Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності сучасного педагога дошкільної та початкової освіти».

Мета дослідження – визначити та експериментально дослідити особливості комунікативної компетентності майбутніх фахівців дошкільної освіти.

Завдання дослідження:

1. Схарактеризувати особливості педагогічної діяльності.
2. Проаналізувати особливості міжособистісної взаємодії в педагогічній діяльності.
3. Розкрити сутність комунікативної компетентності педагога як показника готовності майбутнього педагога до професійної діяльності.
4. Експериментально дослідити особливості та рівень сформованості педагога закладу дошкільної освіти.
5. Визначити напрями та стратегії формування комунікативної компетентності майбутнього педагога ЗДО.

Об'єкт дослідження – процес міжособистісної взаємодії у педагогічній діяльності.

Предмет дослідження – Формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців дошкільної освіти.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали загальнотеоретичні положення наукової психології про сутність спілкування (К.О. Альбуханова-Славська, О.О. Бодальов, Л.П. Буєва, М.С. Каган, С.Д. Максименко та ін.); положення про структуру та особливості професійного спілкування (Г.О. Балл, М.М. Заброцький, Я.Л. Коломенський, С.О. Мусатова, Л.Е. Орбан-Лембрик, Н.В. Чепелевої, Т.С. Яценко), уявлення про комунікативну компетентність як складову професійної компетентності педагога (Ю.М. Жуков, В.П. Каширин, З.М. Мирошник, Л.А. Петровська, О.Я.Савченко, Т.С. Яценко та ін.).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань у роботі були застосовані загальнонаукові методи (аналіз, систематизація, узагальнення), а також комплекс дослідницьких методів, що включав опитування, тестування, спостереження. Отримані дані підлягали кількісному аналізу з подальшою їх інтерпретацією і змістовним узагальненням.

Емпірична база дослідження. Дослідження здійснювалося на базі педагогічного факультету Херсонського державного університету. Дослідження проводилося впродовж 2020 року.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у теоретичному поглибленні змісту комунікативної компетентності та її специфіки в професійній підготовці педагога закладу дошкільної освіти.

Практичне значення одержаних результатів полягає в обґрунтуванні комплексної системи психодіагностики комунікативної компетентності у педагогічній діяльності та їх використанні у процесі підготовки фахівців дошкільної освіти.

Апробація. Головні положення та результати дослідження доповідались і обговорювалися на засіданні кафедри теорії та методики дошкільної та початкової освіти. Зміст роботи відображений у публікації «Напрями розвитку комунікативної толерантності у майбутніх педагогів».

Структура роботи. Магістерська робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 43 найменування та додатків. Загальний обсяг роботи 48 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1 Сутність та специфіка педагогічної діяльності

Педагогічна професія одна з найдавніших. Виникла ця професія ще на ранніх етапах розвитку людства і пов'язано це було із необхідністю передавати наступним поколінням набутий досвід. З часом педагогічна професія виокремилась у самостійну галузь. Педагог є зв'язувальною ланкою між дітьми й системою ідей, надбаннями науки, традиціями, культурою, мистецтвом. Не зважаючи на втрату престижу професії, педагог завжди буде потрібний суспільству, оскільки зацікавлене в ефективності функціонування системи освіти.

Педагогічну діяльність вважають творчою діяльністю з метою виховання, освіти, навчання підростаючих поколінь і дорослих людей.

У сучасній науці існують різні підходи до аналізу педагогічної діяльності:

- 1) як специфічного виду діяльності, що має певні структурні та функціональні компоненти;
- 2) як певної управлінської системи, яку утворюють об'єкти і суб'єкти управління, між якими відбувається обмін інформацією, існують зворотні зв'язки;
- 3) як процесу вирішення нескінченної кількості педагогічних ситуацій.

Педагогічну діяльність визначають як систему взаємостосунків та взаємодій педагога з вихованцем й поміж собою, це структурування освітнього процесу на основі розвитку професійно важливих властивостей особистості педагога. Педагогічна діяльність організована змістом, часом, складом вихованців.

Педагогічна діяльність має специфічні особливості, серед яких:

- * обмеженість у часі;
- * здійснення її в системі безпосередніх особистісних стосунків, які є активними, це обумовлює емоційне напруження;
- * відсутність швидких результатів діяльності;
- * постійна нестача інформації для розв'язання педагогічних ситуацій;
- * неможливість передбачити педагогічну ситуацію.;
- * публічність взаємостосунків та спілкування.

Специфічним є і об'єкт діяльності педагога – особистість дитини та все, що є продуктом її діяльності. Ці специфічні особливості визначають складність неоднозначність професійної діяльності педагога. Специфіка педагогічної діяльності полягає і в тому, що основним знаряддям праці педагога є його власна персона – особистість, яка й визначає результативність практичної педагогічної діяльності.

Педагогічній діяльності властива поліфункціональність, інтегративність, варіативність, відсутність однозначної детермінованості подій. Діяльність педагога вимагає постійного пізнання ситуації, суб'єктів навчання, себе, соціального оточення, умов взаємодії. Професійна педагогічна діяльність пов'язана з багатьма обмеженнями у стосунках і поведінці [32, с. 326-327].

Успішність розв'язання педагогічних завдань педагогом зумовлюється специфікою його педагогічної діяльності та залежить від реалізації ним таких її структурних компонентів:

1. Гностичний (пізнавальний) компонент включає до себе уміння, які забезпечують вивчення змісту і способів впливу на інших людей; вікових та індивідуальних властивостей цих людей; особливостей процесу і результатів власної діяльності.
2. Проектувальний компонент передбачає формування системи цілей і задач, планування діяльності вихованців та власної діяльності на віддалену перспективу.

3. Конструювальний компонент містить формування тактичних задач (вибір і композиція змісту інформації). організаторсько-практична функція: реалізації запланованого у педагогічному процесі;
4. Організаційний компонент включає уміння у галузі оперативного розв'язання задач (організація різних видів діяльності вихованців).
5. Комунікативний компонент – встановлення педагогічно доцільних взаємостосунків.

Забезпечити виконання всіх цих компонентів педагогічної діяльності на рівні сучасних вимог можна, якщо педагог враховує досягнення психології та педагогіки.

Для характеристики педагогічної діяльності слід зауважити, що в середині її виділяють наступні види діяльності педагога: навчальна, виховна, організаційна, консультативна, самоосвітня тощо. У кожному з них реалізуються певні педагогічні функції, які дослідники об'єднують у дві групи – загальнотрудова й педагогічна.

Педагогічні функції – орієнтувальна, мобілізуюча (стимулююча), розвиваюча й інформаційна. Вони співвідносяться з академічними, дидактичними, комунікативними й лідерськими здібностями педагога й передбачають формування на їх основі відповідних умінь.

Загально-трудова (організаційно-структурна) функції педагогічної діяльності - конструктивна, організаційна, комунікативна й гностична.

Наведені функції реалізуються у будь-якій діяльності, вони створюють систему дій та операцій, спрямованих на створення оптимальних умов для розв'язання педагогічних задач.

Слід зауважити, що педагог у своїй професійній діяльності виконує багато функцій, однак існують суто педагогічні, орієнтовані на особистість дитини, функції. Такою функцією вихователя є перетворення продуктів суспільного пізнання на акт індивідуального пізнання дітей. Також відповідальною є функція – перетворення дитини з об'єкта навчання і виховання на суб'єкт самонавчання, самовиховання,

саморозвитку. Чим краще педагог знає дітей, доброзичливіше до них ставиться, а цілі виховання більше відповідають цілям самовиховання, тим вища гарантія ефективного, опосередкованого управління процесами становлення та розвитку особистості.

Педагогічна праця – це один із найскладніших видів людської діяльності. Ефективне здійснення її вимагає наявності певних психологічних якостей, а також оперування широкими й різнобічними професійними знаннями й вміннями, на основі яких педагог виробляє власне практичне рішення.

В умовах дошкільного закладу педагогічний процес розглядають як систему педагогічних впливів з освітянськими та виховними цілями, де освіта передбачає «накопичення» знань, умінь, навичок суспільно-історичного досвіду, а виховання передбачає формування визначених соціальних установок (понять і принципів), ціннісних орієнтацій (морально-етичних норм), які визначають свідомість і поведінку людини. Педагогічні впливи спираються на психологічні закони та механізми онтогенетичного розвитку. Педагогічний процес у дошкільному закладі повинен співвідноситись із психологічними закономірностями формування особистості в умовах спеціально організованої системи впливів.

Отже, педагогічна діяльність – це система взаємовідношень та взаємодії педагога з вихованцями і між собою, а також структурування педагогом навчально-виховного процесу на основі розвитку його професійно важливих якостей. За змістом це перетворювальна діяльність, що спрямована на зміну планів, методів навчання перетворення рівня знань, умінь і навичок вихованців, а також особистості педагога. За формою – це комунікативна діяльність, що складається з безпосереднього і опосередкованого спілкування. За структурою – це ціннісно-орієнтована діяльність, що спрямована на формування цінностей педагога і перенесення їх на вихованців.

Педагогічній діяльності властива поліфункціональність, інтегративність, варіативність, відсутність однозначної детермінованості подій. Діяльність педагога вимагає постійного пізнання ситуації, суб'єктів навчання, себе, соціального оточення, умов взаємодії. Професійна педагогічна діяльність пов'язана з багатьма обмеженнями у стосунках і поведінці. Педагогічна праця – це один із найскладніших видів людської діяльності.

1.2 Особливості міжособистісної взаємодії та комунікації в педагогічній діяльності

Ефективність педагогічної діяльності залежить не тільки від професіоналізму педагога, але й від вміння взаємодіяти з іншими людьми. Важливим аспектом педагогічної діяльності педагога є комунікативний аспект, який виявляється у навчально-виховних контактах з дітьми, колегами, батьками, громадськістю, вмінні ефективно спілкуватися, встановлювати і підтримувати стосунки.

Основою сучасної парадигми педагогічної професії є ствердження пріоритету розвитку особистості вихованця, саме тому безпосередніми учасниками педагогічної взаємодії є педагог і вихованець, між якими встановлюються міжособистісні взаємини. Їхня взаємодія в реальних в реальних міжособистісних контактах є тим соціальним середовищем, в якому відбувається становлення особистості дитини і подальший розвиток особистості педагога.

Формою педагогічної взаємодії педагога і вихованця є педагогічне спілкування, через яке реалізують всі педагогічні функції і забезпечується активність і взаєморозуміння суб'єктів педагогічного процесу. Педагогічне спілкування органічно поєднує в собі елементи особистісно-орієнтованого та соціально-орієнтованого спілкування, тому має специфічні особливості.

Професійно-педагогічне спілкування має соціальний і психологічний зміст. Соціальний зміст педагогічного спілкування визначається тим, що це спосіб передавання форм і змісту соціального досвіду, культури; засіб задоволення потреби людини в іншій людині; умова психічного розвитку індивіда, чинник формування особистості дитини. Психологічна сутність педагогічного спілкування полягає в тому, що воно розкриває психологічний зміст однієї людини для іншої, завдяки взаємозбагачується духовний світ і педагога, і дитини. Результатом педагогічного спілкування є те, що за допомогою різних способів комунікації встановлюються взаємини, сприятливі для спільної діяльності. Тому процес міжособистісного розуміння в педагогічній діяльності пов'язаний зі спілкуванням педагога і вихованця, педагога з колегами, батьками вихованців [1].

Педагогічне спілкування є основою професійної діяльності педагога та одним з найголовніших аспектів його професіоналізму і педагогічної майстерності. Синонімом професіоналізму педагога часто вважають його здібність бути повноцінним суб'єктом власної професійної діяльності та розвивати суб'єктний потенціал вихованця. Педагог повинен докладати спеціальні зусилля для організації педагогічної взаємодії, яка ґрунтується на суб'єкт-суб'єктних взаєминах, визначає ефективність його педагогічної діяльності та сприяє розвитку суб'єктності всіх учасників педагогічного процесу. Для аналізу цього явища використовують поняття полісуб'єктна взаємодія. Педагогічна діяльність пов'язана з інтенсивним і майже безперервним професійним спілкуванням. Усі основні форми організації навчально-виховного процесу опосередковані спілкуванням.

Зрозуміло, що рівень спілкування між педагогом і вихованцем та педагогом та іншими дорослими учасниками педагогічної взаємодії, значно відрізняються. Знання цих рівнів спілкування необхідно педагогу для самоаналізу своїх контактів з вихованцями, їхніми батьками, іншими

педагогами, адміністрацією закладу. Ознакою реального спілкування є те, що воно завжди відбувається більше ніж на одному рівні, або переходить з одного рівня на інший, це пояснюється тим, що взаємини педагога і вихованця, педагога з іншими дорослими учасниками педагогічного процесу мають значні відмінності. Суттєвим є те, наскільки рівень спілкування адекватний педагогічній ситуації, яка є дуже мінливою, тому педагогу треба аналізувати кожен конкретну ситуацію для формування сприятливого психологічного клімату у педагогічній взаємодії [21].

У педагогічній взаємодії треба розрізняти рольове спілкування та міжособистісне спілкування. Рольове спілкування залежить від рангу суб'єктів, їхніх соціальних ролей. Міжособистісне спілкування – вільне, не пов'язане з рольовими регуляторами і залежить від індивідуальних особливостей, характеру взаємин учасників педагогічної взаємодії.

Суттєвим аспектом у діяльності педагога є вміння конструктивно та ефективно взаємодіяти з вихованцями та з іншими учасниками педагогічного процесу. Педагогічні впливи повинні здійснюватися з орієнтацією на вік, індивідуальні особливості дітей, стосунки у конкретній групі [28].

Педагогічне спілкування включає такі компоненти, як задачі й засоби взаємодії, прийоми самоаналізу. Воно одночасно реалізує перцептивну, комунікативну й інтерактивну функції спілкування, використовуючи при цьому широке розмаїття вербальних, художніх, символічних і кінетичних засобів. Структурною одиницею аналізу педагогічного спілкування вважається комунікативний акт у формі діалогу, у межах якого забезпечується обмін інформацією і взаєморозуміння педагога й дітей. З функціонального погляду, таке спілкування є контактна (або дискантна), інформаційна, координована взаємодія, яка встановлює взаємостосунки всіх суб'єктів освітнього процесу.

Педагогічне спілкування характеризується потрійною спрямованістю: на саму навчально-виховну взаємодію, на вихованців (їх актуальний стан, перспективи розвитку всіх і кожного) й на предмет засвоєння. Більшість дослідників виділяють у педагогічному спілкуванні навчальну, виховну й фасилітативну функції [11].

Важливою умовою продуктивного педагогічного спілкування є установка педагога на позитивне ставлення до особистості вихованця, яке реалізується через систему прийомів заохочування. А саме заохочування може бути як ефективним, так і неефективним.

Аналіз педагогічних здібностей показав, що всі вони пов'язані з комунікативною діяльністю педагога. Це пов'язано з наявністю специфічної спрямованості особистості – психологічної готовності до організаційно-комунікативної діяльності. Отже, готовність педагога до спілкування є важливішою умовою реалізації всіх інших педагогічних здібностей.

Спілкування в професії педагога виконує роль не тільки процесу комунікації та взаємодії, але й засобу досягнення педагогічних цілей. Чисельні дослідження психологів довели, що між якістю спілкування і ефективністю будь-якої діяльності існує прямий зв'язок. Комунікабельність є домінуючою професійно важливою властивістю педагога. Як особистісна характеристика комунікабельність розвивається, формується на основі потреби у спілкуванні – однієї з базових, соціогенних потреб особистості і виникає в процесі накопичення досвіду міжособистісної взаємодії. Педагога з високим рівнем потреби у спілкуванні відрізняє прагнення до підтримки контактів з дітьми, схильність виявляти участь до дитячих проблем.

Володіння педагогом педагогічною взаємодією – є з одного боку, умовою, необхідною для ефективної педагогічної праці, з іншого – вищим рівнем педагогічної майстерності педагога [6, с.54].

Таким чином, процес міжособистісного розуміння – соціальна перцепція – полягає у формуванні в свідомості людини образу іншої людини. У ситуації спілкування образ іншої людини виникає як результат комунікації і виконує функції регулятора спілкування. Адекватність процесу міжособистісного розуміння забезпечується дією психологічних феноменів: ідентифікації, рефлексії та емпатії. Аналіз процесу міжособистісної взаємодії набуває особливого значення у змістовному аспекті конкретної професійної взаємодії.

Міжособистісна взаємодія є важливим складником педагогічної діяльності. Безпосередніми учасниками педагогічної взаємодії є педагог і вихованець, між якими встановлюються міжособистісні взаємини. Їхня взаємодія в реальних міжособистісних контактах є тим соціальним середовищем, в якому відбувається становлення особистості дитини і подальший розвиток особистості педагога. Формою педагогічної взаємодії педагога і вихованця є педагогічне спілкування, через яке реалізують всі педагогічні функції і забезпечується активність і взаєморозуміння суб'єктів педагогічного процесу. Педагогічне спілкування органічно поєднує в собі елементи особистісно-орієнтованого та соціально-орієнтованого спілкування. Структурною одиницею аналізу педагогічного спілкування вважається комунікативний акт у формі діалогу, у межах якого забезпечується обмін інформацією і взаєморозуміння педагога, вихованців та інших учасників педагогічного процесу. З функціонального погляду, таке спілкування є контактна (або дистантна), інформаційна, координована взаємодія, яка встановлює взаєностосунки всіх суб'єктів освітнього процесу. Спілкування в професії педагога виконує роль не тільки процесу комунікації та взаємодії, але й засобу досягнення педагогічних цілей. Значна роль спілкування у педагогічній діяльності вимагає від педагога професійного управління своєю комунікативною діяльністю. Це передбачає наявність у педагога комунікативних умінь та здібностей.

Основним компонентом комунікативних здібностей є комунікабельність, яка є домінуючою професійно важливою властивістю педагога.

1.3. Комунікативна компетентність педагога закладу дошкільної освіти

Педагогічна діяльність за формою є комунікативною діяльністю, що складається з безпосереднього і опосередкованого спілкування. Тому зрозуміло, що в структуру фахової компетентності входить комунікативна компетентність.

Для змістовної характеристики комунікативної компетентності необхідно розмежувати поняття «компетентність» і «компетенція». Досить часто ці поняття використовують як синоніми, однак, вважаємо більш доцільним розведення цих понять.

Компетентність є більш широким поняттям і передбачає наявність певної сукупності знань, умінь і досвіду їх використання. Бути компетентним означає вміння мобілізувати свої знання, уміння, навички у певній ситуації [2,с.62]. Аналіз наукових джерел показує, що компетентність є загальною здібністю людини, в основі якої знання, уміння, досвід, здобуті в результаті навчання і виховання і використовуються у процесі міжособистісної взаємодії та спілкуванні.

Компетенція є більш вузьким поняттям, яким позначають сукупність якостей особистості, які є необхідними для виконання певної діяльності [35]. Компетенцію також вважають освітнім результатом і в такому розумінні вони означають вимоги до засвоєння знань, способів діяльності, якостей особистості [2].

В контексті нашого дослідження важливим є розкриття поняття «фахова компетентність». Л.Г. Подоляк характеризує фахову компетентність як кваліфікаційну характеристику фахівця, як здатність

успішно виконувати професійні завдання і обов'язки цієї посади, на яку претендує фахівець [19, с.91].

Фахова компетентність є важливою складовою і показником високого рівня професіоналізму. В такому розумінні фахова компетентність включає знання та ерудицію, які дозволяють людині кваліфіковано робити висновки про питання сфери професійної діяльності, і які визначають можливість людини діяти відповідально і самостійно. Фахова компетентність проявляється в успішному розв'язанні визначеного кола професійних завдань, які складають основу різних видів компетентності. Також розглядають між професійну компетентність, яка полягає у володінні знаннями й властивостями особистостями, необхідними для виконання низки професійних діяльностей.

Специфікою розвитку фахової компетентності є її опосередкованість особистісними особливостями майбутнього фахівця.

Для аналізу комунікативної компетентності слід зауважити, що вона є видом фахової компетентності. Виділяють наступні види фахової компетентності:

- соціально-психологічна компетентність, як комплекс соціально-психологічних знань, умінь і навичок;
- комунікативна компетентність, як комплекс знань, умінь і навичок у сфері невербального і вербального спілкування;
- професійно-педагогічна компетентність як здатність до ефективного спілкування в умовах освітнього процесу.

Як бачимо, всі види наведеної систематики фахової компетентності пов'язані із соціально-перцептивними властивостями особистостями.

Якщо за основу взяти психологічну структуру особистості, виділяють наступні види компетентності:

- комунікативна компетентність означає необхідний для здійснення професійної діяльності рівень розвитку комунікативних здібностей;
- мотиваційна компетентність полягає в самоаналізі власних мотивів професійної діяльності;
- характерологічний компонент, який проявляється в усвідомленні власних рис характеру, необхідних для здійснення професійної діяльності;
- рефлексивний компонент полягає в усвідомленні образу «Я», образу професії педагога;
- досвідна компетентність як усвідомлення власного рівня професійних знань, умінь, навичок;
- інтелектуальна компетентність - усвідомлення наявного і бажаного рівня розвитку інтелекту;
- психофізіологічна компетентність – рефлексія психофізіологічних особливостей в професійній діяльності [19, с.92-93].

Поняття «комунікативна компетентність» детально розбирається Ю. Ємельяновим, який вважає комунікативну компетентність заснованою на знаннях і безпосередньому досвіді схильність особистості орієнтуватися в ситуаціях спілкування, вільно володіти невербальними і вербальними засобами спілкування. Ю. Ємельянова вважає, що така здатність потребує соціально-психологічне навчання [8, 3,с.104]. Комунікативна компетентність виявляється і проявляється лише в соціумі. Сприяють розвитку комунікативної компетентності досвід людини, набути протягом життя, загальний рівень розвитку, ерудиція, мистецтво.

Також комунікативна компетентність є здатністю людини встановлювати і підтримувати необхідні контакти з людьми.

Характеристиками комунікативної компетентності вважають наступні:

- адекватність поведінки людини контексту ситуації, де вона виявляється;
- ефективна адаптація до змінних умов існування, орієнтація та уміння використовувати правила соціальної поведінки та спілкування;
- комунікативна компетентність пов'язана із міжособистісним взаєминами, а не з особистостями.

Комунікативна компетентність містить інтелектуальні компоненти, рефлексію, емпатію, комунікативну толерантність, а також комунікативні та організаційні здібності. Видами комунікативної компетентності є :

- зовнішні форми поведінки, які ще називають суб'єкт-об'єктні форми спілкування;
- внутрішні особистісні властивості, як суб'єктивно-суб'єктивні утворення.

Проведений аналіз поняття «комунікативна компетентність» дозволяє вважати його важливим показником ефективності професійної діяльності педагога дошкільного закладу.

Вихователь в процесі своєї професійної діяльності завжди вступає в контакти з учасниками освітнього процесу. Варіативність цих контактів пов'язана з варіативністю учасників цього процесу – колеги, вихованці, батьки. Тому вихователь повинен володіти здатністю орієнтуватися в інших людях, в самому собі, у ситуації. Зрозуміло, що для ефективної педагогічної комунікації педагог повинен мати розвинуті психічні пізнавальні процеси, для того щоб аналізувати вчинки, бачити мотиви, які спонукають ці вчинки. Важливою для комунікативної компетентності педагога є його орієнтація на позитивні властивості іншої людини, тому умовами успішного професійного спілкування педагога є комунікативна толерантність, емпатія, рефлексія.

Педагогічне спілкування розглядають як структурний компонент і одночасно спосіб реалізації прийомів педагогічних впливів, спрямованих на формування особистості вихованців. Таке спілкування є аспектом комунікативної компетентності педагога.

Отже, комунікативна компетентність є складовою частиною фахової компетентності, системою внутрішніх ресурсів особистості, необхідної для ефективних комунікативних дій. Це здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти, певна система знань, умінь, і навичок, що забезпечують ефективне спілкування. Комунікативна компетентність формується в процесі безпосередньої взаємодії. Комунікативна компетентність є важливим показником ефективності професійної діяльності педагога дошкільного закладу і проявляється в готовності й умінні будувати контакти з усіма учасниками освітнього процесу, в адекватній орієнтації педагога у власному потенціалі, потенціалі вихованців, колег, батьків, ситуації. Вихователь повинен володіти знаннями, уміннями, навичками конструктивного спілкування. Формування комунікативної компетентності педагога дошкільного закладу сприяє його особистісному та професійному зростанню.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

2.1. Характеристика процедури та методів дослідження комунікативної компетентності

Комунікативну компетентність визначають комплексною якістю, що включає мотиваційні та інструментальні складові та визначається такими професійно значущими особистісними властивостями: комунікативні та організаторські здібності, емпатія, комунікативна толерантність та ін..

Метою експериментального дослідження є визначення рівня комунікативної компетентності педагогів, які навчаються у магістратурі.

Експериментальне дослідження здійснювалося на базі педагогічного факультету серед здобувачів другого рівня вищої освіти спеціальності «Дошкільна освіта». Серед досліджуваних студенти заочної форми навчання 14 осіб – педагоги-вихователі з різним педагогічним стажем від 0,6 до 5,4 років, які здобувають вищу педагогічну освіту другого магістерського рівня за спеціальністю «Дошкільна освіта». Також до дослідження були залучені 11 осіб – працівники непедагогічних спеціальностей, серед яких медична сестра, батьки вихованців, працівники харчоблоку. Основним принципом формування груп досліджуваних був – добровільність і можливість у будь-який момент припинити співпрацю.

На першому етапі дослідження були визначені теоретичні положення дослідження, проаналізований та підібраний діагностичний інструментарій, визначені стратегії дослідження.

На другому етапі дослідження було здійснено безпосереднє вивчення компонентів комунікативної компетентності. З цією метою було сформовано 2 групи досліджуваних:

1 група – експериментальна, до складу якої увійшли студенти заочної форми навчання, які працюють у закладах дошкільної освіти.

2 група – контрольна, до складу якої увійшли працівники закладу дошкільної освіти непедагогічних професій та батьки вихованців.

Дослідження комунікативної компетентності у представників педагогічних і непедагогічних професій дозволило з'ясувати специфічні особливості комунікативної компетентності в педагогічній професії.

Третій етап дослідження був присвячений обґрунтуванню психологічного змісту та процедурі розвитку комунікативної компетентності педагогів закладу дошкільної освіти.

Для розв'язання поставлених задач у магістерському дослідженні були використані наступні емпіричні методики дослідження:

1. Діагностика комунікативних та організаційних схильностей (КОС).

Методика призначена для визначення комунікативних та організаційних здібностей [18,с.160-166]. Методика є поширеним і надійним інструментом вимірювання комунікативних та організаційних здібностей людини, педагога в тому числі.

Досліджуваному пропонується відповісти на 40 запитань. Обробка результатів передбачає отримання індексів комунікативних та організаційних здібностей. Для цього відповіді досліджуваного зіставляють з дешифратором і підраховують кількість збігань окремо за комунікативними та організаційними нахилами.

Для визначення рівня комунікативних та організаційних здібностей необхідно підрахувати коефіцієнти за формулами:

$$КЗ = К / 20; \quad ОЗ = О/20, \text{ де}$$

КЗ – коефіцієнт комунікативних здібностей;

ОЗ – коефіцієнт організаційних здібностей;

К, О – кількість збігань з дешифратором відповідей відповідно до комунікативних і організаційних здібностей.

Текст опитувальника та інтерпретації знаходяться у додатках.

2. Експрес-діагностика емпатії І.М. Юсупова

Метою опитувальника є дослідження емпатії, здатність до довільного емоційного відгуку на проблеми і переживання інших людей [20,с.236-239]. Опитувальник складається з 36 запитань і дозволяє визначити рівень загальної емпатійності особистості, а також характеристику окремих складових емпатії:

1. Раціональний канал емпатії.
2. Емоційний канал емпатії.
3. Інтуїтивний канал емпатії.
4. Настанови, що сприяють або перешкоджають емпатії.
5. Проникна здатність емпатії.
6. Ідентифікація в емпатії.

Методика має шкалу правдивості, яка дозволяє з'ясувати рівень відвертості досліджуваного та ступінь достовірності результатів опитування. Рівень емпатії визначається кількістю бальних оцінок, представлених в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Рівні емпатії

Рівень	Кількість балів	
	За шкалами	В цілому
Високий	6	33-36
Вище середнього	5	29-32
Середній	3-4	22-28
Нижче середнього	2	15-21
Низький	0-1	0-14

Аналіз якісних показників виконання методики дає можливість зробити висновки, що найбільш ефективними в педагогічній діяльності є особи з високим і вище середнього рівнями емпатійності.

Характеристика шкал емпатії

1. Раціональний канал емпатії характеризує спрямованість уваги, сприйняття і мислення адресата емпатії на сутність будь-якої іншої людини, на її стан, проблеми, поведінку. Це спонтанний інтерес до іншого, що відкриває канали емоційного та інтуїтивного відображення партнера. Партнер привертає увагу своєю звичайністю, що дозволяє адресатові емпатії неупереджено виявляти його сутність.

2. Емоційний канал емпатії. Фіксується здатність адресанта емпатії емоційно резонувати з оточенням – співпереживати, співчувати. Емоційна чутливість стає засобом входження в енергетичне поле партнера. Співучасть і співпостереження відіграють роль сполучної ланки, провідника від адресанта емпатії та навпаки.

3. Інтуїтивний канал емпатії. Висока оцінка свідчить про здатність бачити поведінку партнерів, діяти в умовах дефіциту початкової інформації про них, спираючись на досвід, що зберігається в підсвідомості. На рівні інтуїції відшукуються й узагальнюються різні відомості про партнерів. Інтуїція напевно менше залежить від оцінних стереотипів, ніж осмислене сприйняття партнерів.

4. Настанови, що сприяють або перешкоджають емпатії, відповідно полегшують або ускладнюють дії всіх емпатійних каналів. Ефективність емпатії, ймовірно, знижується, якщо людина намагається уникати особистих контактів, вважає недоречним виявляти цікавість до іншої особистості, переконує себе спокійно ставитися до переживань і проблем іншої людини. Це обмежує діапазон емоційної чутливості та емпатичного сприйняття. Навпаки, різні канали емпатії діють активніше і надійніше, якщо немає перешкод від настанов особистості.

5. Проникна здатність емпатії розцінюється як важлива комунікативна властивість людини, що дозволяє створювати атмосферу щирості, довіри. Поведінка і ставлення до партнерів сприяє інформаційно-енергетичному обміну або перешкоджає йому.

Розслаблення партнера сприяє емпатії, а атмосфера напруженості, неприродності перешкоджає розкриттю й емпатійному розумінню.

6. Ідентифікація – умова успішної емпатії. Це уміння зрозуміти іншого на основі уміння уявити себе на місці партнера. В основі ідентифікації лежать такі властивості: легкість, рухливість, гнучкість емоцій, здатність до наслідування.

Текст опитувальника, якісна характеристика рівнів емпатії, та показники шкал наводиться в додатках (Додаток А)

3. Діагностика комунікативної толерантності за В.В. Бойко

Мета методики – визначення рівня комунікативної толерантності [20,с.212-216]. Досліджуваному пропонується 9 аспектів взаємодії з іншими людьми. Сумарна кількість балів дозволяє виявити рівень комунікативної толерантності за дихотомічною шкалою толерантність – нетерпимість, а також виявити основні тенденції взаємодії у визначених аспектах. Чим більше балів набирає досліджуваний, тим менше він терпимий до людей взагалі чи у визначеному аспекті. Навпаки, чим менше оцінки досліджуваного за тією чи іншою поведінковою ознакою, тим вищим є рівень загальної комунікативної толерантності у стосунках з партнерами.

У середньому за даними автора методики, опитувані набирають: керівники медичних установ і підрозділів – 40 балів, медсестри – 43 бали; педагоги середньої школи – 38 балів, початкової школи – 34 бали, вихователі ЗДО – 31 бал.

Отримані за допомогою методики В.В.Бойко дані дають змогу визначити основні тенденції, властиві досліджуваним у взаємодії з партнерами. Текст опитувальника надається в додатках (ДодатокБ).

Використання означеного комплексу при обстеженні двох груп досліджуваних дає можливість найбільш повно визначити ознаки і ступінь сформованості комунікативної компетентності у педагогів ЗДО,

які здобувають вищу освіту за обраною спеціальністю, підвищуючи таким чином рівень комунікативної компетентності.

2.2. Аналіз та інтерпретація результатів експериментального дослідження

Кількісні результати констатувального етапу дослідження комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти в контрольній і експериментальній групах представлені в додатках (Додаток В).

Проаналізуємо результати за кожною методикою окремо.

1. Діагностика емпатії. Розподіл результатів виконання методики за рівнями емпатії в контрольній та експериментальній групах представлений в таблиці 2.2

Таблиця 2.2.

Розподіл результатів діагностики емпатії за рівнями вираженості (у %)

Назва шкали	Контрольна група (N=11)					Експериментальна група (N=14)				
	В	ВС	С	НС	Н	В	ВС	С	НС	Н
1.Рациональний канал емпатії	-	9,1	63,6	27,3	-	28,6	21,4	35,7	14,3	-
2. Емоційний канал емпатії	-	9,1	36,35	18,2	36,35	28,6	35,7	35,7	-	-
3. Інтуїтивний канал емпатії	-	9,1	45,4	27,3	18,2	14,3	7,1	71,5	7,1	-
4. Настанови, що сприяють емпатії	-	-	54,5	27,3	18,2	7,1	28,6	64,3	-	-
5. Проникна здатність	-	9,1	54,5	27,3	9,1	14,3	42,85	42,85	-	-
6.Ідентифікація в емпатії	-	-	36,4	36,4	27,2	42	7,1	50	-	-
Загальний показник	-	-	18,2	36,4	45,4	21,4	21,4	35,7	21,4	-

Частотний аналіз з'ясував наявність яскраво вираженої ознаки комунікативної компетентності в педагогічній діяльності вихователя – тенденції до емпатії і показав протилежну тенденцію вираження емпатії

у представників експериментальної та контрольної груп. У досліджуваних контрольної групи спостерігається зменшення показників емпатії з підвищенням рівня вираженості цієї ознаки, у досліджуваних експериментальної групи – навпаки, з чого можна зробити висновок, що емпатія як механізм взаєморозуміння є складовою частиною педагогічної професії.

Якісний аналіз результатів діагностики емпатії за шкалами показує, що в контрольній групі найбільш високий показник виявився за шкалою раціонального каналу емпатії (3,3 – що відповідає середньому рівню).

В експериментальній групі самий високий показник виявився за шкалами емоційного каналу емпатії (4,7 – рівень вище середнього) і ідентифікації в емпатії (4,8 – рівень вище середнього).

Наведені дані свідчать про те, що у представників непедагогічних спеціальностей емпатія як механізм взаємодії спирається на звичайність, що дозволяє адресантові неупереджено виявляти сутність партнера. У досліджуваних експериментальної групи – педагогів, неодмінною умовою успішної емпатії є емоційність, здатність співпереживати, співчувати, а також уміння уявити себе на місці партнера. У представників непедагогічних спеціальностей ідентифікація отримала найменшу кількість балів – 2,3.

2. Діагностика комунікативної толерантності (за В.В. Бойко).

Результати частотного аналізу представлені в таблиці 2.3

Таблиця 2.3

Розподіл результатів діагностики комунікативної толерантності за рівнями вираженості (%)

Група	Рівні вираженості				
	Високий	Вище середнього	Середній	Нижче середнього	Низький
Контрольна група (N=11)	18,2	18,2	27,2	27,2	9,2
Експериментальна група (N=14)	7,15	85,7	7,15	-	-

Серед досліджуваних контрольної групи 18,2% (2 особи) та експериментальної групи 7,15% (1 особа) продемонстрували високий рівень комунікативної толерантності, що є свідченням терпимості для всіх типів партнерів у будь-яких ситуаціях. Більшість досліджуваних експериментальної групи – 85,7% продемонстрували рівень комунікативної толерантності вище середнього, що свідчить про терпимість до партнерів та взаємодії.

Середній показник комунікативної толерантності в контрольній групі дорівнює 54,5 (середній рівень), а в експериментальній – 31,9 (рівень вище середнього). Це співпадає з даними, наведеними В.В.Бойко, що вихователі, вчителі початкових класів набирають 31-34 бали. Серед працівників непедагогічних спеціальностей є досліджувані з різними рівнями комунікативної толерантності. З цього можна зробити висновок, що педагогічна професія вимагає розвитку цієї якості особистості.

3. Діагностика комунікативних та організаційних схильностей (КОС)

Результати частотного аналізу представлені в таблиці 2.4.

Якісний аналіз отриманих результатів показав суттєві відмінності результатів контрольної і експериментальної груп. В групі здобувачів освіти показники комунікативних та організаційних здібностей вище, ніж в групі досліджуваних з непедагогічними спеціальностями. Це можна пояснити тим, що сама по собі педагогічна професія висуває до людини вимогу вміння комунікувати з іншими людьми, організувати їх. За формою педагогічна професія є організаційною. Педагог постійно

виступає керівником, організатором освітнього процесу, в процесі чого повинен вступати в комунікацію. Однак, в експериментальній групі спостерігаються поряд з високими показниками і низькі показники (низький показник отримала досліджувана, у якої педагогічний стаж – 0,6 роки, високий показник у педагога із 5-річним педагогічним стажем. Педагогічна професія висуває значні вимоги щодо сформованості комунікативних та педагогічних здібностей, і в той же час педагогічна професія формує ці здібності.

Таблиця 2.4

Результати діагностика комунікативних та організаційних схильностей (КОС)

Назва шкали	Контрольна група (N=11)					Експериментальна група (N=14)				
	В	ВС	С	НС	Н	В	ВС	С	НС	Н
Комунікативні здібності	-	18,2	54,5	18,2	9,1	7,1	14,2	50	14,2	7,1
Організаційні здібності	9,1	18,2	36,4	27,3	9,1	14,2	21,4	42,9	14,2	7,1

Таким чином, експериментальне дослідження дозволило охарактеризувати комунікативну компетентність у педагогів та у працівників непедагогічних професій закладу дошкільної освіти. У педагогів констатована тенденція до більше вираженої емпатії, ніж у представників непедагогічних спеціальностей. Ознакою емпатії і ідентифікації у досліджуваних експериментальної групи є емоційність, уміння співпереживати, співчувати, а також уміння уявити себе на місці іншого (вихованця, колеги, батьків). Характерною ознакою комунікативної компетентності педагогів є достатньо високий (вище середнього) рівень комунікативної толерантності, що свідчить про розвинену терпимість (толерантність) до партнерів та взаємодії. Дослідження комунікативних та організаційних здібностей також показало їх більшу виразність у досліджуваних експериментальної групи, це можна пояснити тим, що сама по собі педагогічна професія

висуває до людини вимогу вміти комунікувати з іншими людьми, організувати їх.

Дослідження комунікативної компетентності педагога показало, що необхідною умовою її сформованості є відповідний рівень комунікативних та організаційних здібностей, високий рівень розвитку емпатії, комунікативної толерантності.

2.3 Формування комунікативної компетентності

Аналіз теоретичних та емпіричних досліджень довів, що ефективність та продуктивність педагогічної діяльності багато в чому обумовлена здатністю педагога до міжособистісного розуміння, яке ґрунтується на сприйманні, розумінні, оцінюванні і взаємооцінюванні. Уявлення про іншу людину тісно пов'язані з рівнем власної самосвідомості: з одного боку широта уявлень про себе визначає широту уявлень про іншого, з іншого боку, чим більш повно розкривається інша людина, тим більш повним стає і уявлення про самого себе. Тому особливу актуальність набуває проблема формування і розвитку професійної свідомості, самосвідомості педагогів закладів дошкільної освіти.

Оскільки індивідуальним шляхом навчитися спілкуванню неможливо, неможливо підвищити рівень комунікативної компетентності, необхідно створити умови для соціального навчання. Тому, одним з найефективніших методів розвитку комунікативної компетентності педагога є психологічний тренінг.

Тренінг розглядають як процес впливу на окрему людину чи групу людей із визначеною метою. Тренінг є методом специфічного втручання з метою впливу, зміни поведінки й переживань людини.

В аспекті формування комунікативної компетентності педагога дошкільного закладу методика тренінгового навчання дає змогу засвоїти

теоретичний і практичний матеріал та набути навичок і вмінь, необхідних для використання у професійній діяльності за достатньо короткий проміжок часу.

В основі тренінгового навчання лежить методика участі, за якої активною учасницею навчання є вся група. Головний принцип – досвід кожного є безцінним, думка кожного важлива. При такому підході інформація засвоюється швидше та ефективніше, тому що:

- нові знання формуються на основі вже наявного власного досвіду;
- є можливість ознайомитися з досвідом інших людей та їхнім баченням ситуації;
- кожен стає активним учасником процесу навчання;
- відповідальність за своє навчання учасники беруть на себе;
- дружня атмосфера допомагає бути відвертим й щирим;
- можна відпрацювати та проаналізувати свою поведінку в різних ситуаціях у безпечних умовах [3,с.8].

Тренінги, спрямовані на розвиток комунікативної компетентності, передбачають розв'язання наступних задач:

1. Розвиток здатності встановлювати й підтримувати психологічний контакт під час спілкування.
2. Пізнання своїх можливостей і обмежень у взаємодії з іншими людьми.
3. Усвідомлення і зняття внутрішніх бар'єрів, що заважають ефективній комунікації.
4. Розвиток здатності прогнозувати поведінку іншої людини.

Нами були проаналізовані різноманітні тренінгові програми, серед яких тренінги В.М. Бондаровської, тренінг «Партнерське спілкування» П.К. Власової, тренінг особистісного зростання В.М. Федорчук та інші. Їх впровадження у професійну підготовку фахівців у сфері дошкільної освіти вважаємо корисним, але в умовах виконання магістерського

дослідження нами були використані окремі вправи з названих тренінгових програм.

Аналізуючи стратегії, форми, методи розвитку та підвищення рівня комунікативної компетентності в педагогічній діяльності, слушно підкреслити потребу реальної практики дошкільного виховання в усвідомленні значення творчості, як стрижня особистісного і професійного зростання педагога дошкільного закладу.

Творчість являє собою постійну зміну системи, що складається з особистості й середовища, її поступу, диференціації, розширювання, ускладнення способів дії і появи нових результатів.

Творчість є одним з невід'ємних критеріїв норми людської особистості. Водночас у вивченні творчості дитини дошкільного віку найменш вивченим є питання розвитку творчого потенціалу особистості педагога дошкільного закладу, його здатності допомогти дитині пізнати свій внутрішній світ, насамперед, свій розум, допомогти напружити її інтелектуальні сили, навчити її розуміти і створювати красу своєю працею, своїми зусиллями.

Тим паче, що, на думку А.П. Чернявська, творення особистості вихованця й самотворення педагога є сторонами єдиного процесу й нерозривні, як рух правої й лівої ноги при ходьбі [42].

У рамках цього підходу найбільш значимим є органічне вплетення творчості в повсякденну роботу, за якої педагогічна творчість стає нормою професійної діяльності та нормою підготовки до неї, підсумком якого виступає творчий педагог. Звичайно, рівні творчої діяльності завжди будуть різними, оскільки в кожному конкретному випадку творчі можливості конкретного педагога детерміновані.

У своїх роботах Л.Г. Подоляк і С.Д.Максименко вказують, що будь-яка фізична і розумова праця, за певних умов, може стати творчою діяльністю. Звичайно, у різних видах праці творчість має певні особливості, що зумовлюється змістом і характером діяльності, її

обставинами та індивідуальними рисами працівника. Разом з тим, усім видам творчої діяльності властиві спільні риси. Творча діяльність зумовлюється потребами суспільства. Усвідомлення цих потреб є джерелом різних задумів, ідей, проектів [19].

Як зазначено в публікаціях, систематична наполеглива і напружена робота є визначальною умовою успіху педагогічної творчості. За цієї умови педагог частіше переживає моменти таких позитивних емоцій, як "інтерес-збудження-радість-натхнення-піднесення", наявності яких особливо успішно відбувається пошук нових способів розв'язання педагогічних завдань, виникають нові та продуктивні ідеї. Натхнення характеризується напруженням усіх сил педагогічного працівника і виявляється в емоційному захопленні предметом творчості та продуктивній роботі над ним, виникаючи не до початку, а під час неї, як певний її наслідок. Звідси випливає, що для успішного досягнення мети треба систематично і регулярно займатися творчою діяльністю, а не очікувати, коли прийде натхнення.

Оновлення дошкільної освіти, досягнення її якісно нового стану неможливе без глибинної зацікавленості особистості як у результатах своєї діяльності, так і в творчому характері цієї діяльності. Адже важко припустити наявність творчості поза наявністю суб'єктивного чинника в її основі. Розкритись або сформуватись творчій особистості дає змогу наявність творчого середовища і творчого процесу [7].

У зв'язку з тим, що нині деякі процеси оновлення дошкільної освіти стримуються, перш за все, неготовністю до них педагогів, видається досить актуальним виявлення нереалізованих та слабо реалізованих можливостей в сфері творчої праці, здійснення спеціальних розробок, які б сприяли реальному врахуванню творчих можливостей науки й освіти.

Зважаючи на поліструктурність, багатовимірність і різноплановий характер окремих характеристик і водночас цілісність проявів

феномену творчості особистості на різних рівнях психічної реальності, аналіз літературних джерел даного напрямку було зосереджено на виявленні особливостей творчості педагога в контексті запобігання синдрому професійного вигорання.

Різнобічна інтерпретація категорії педагогічної творчості, поширеність терміну та різноманітність ,слово сполучень за його участю пояснюється багатоплановістю завдань, глибиною та невичерпністю його внутрішнього змісту, багаторівневністю і складністю опису структури взаємозв'язків між творчістю педагога і дітей, особливостями продуктів творчості педагога дошкільного закладу [30].

Усі визначення категорії творчості педагога дошкільного закладу, що мають місце у дослідженнях творчого розвитку дітей дошкільного віку, подаються в плані пріоритетності вимог до особистості вихователя, який має створити для активізації і розвитку творчих здібностей кожного вихованця.

Як вже зазначалося, серед цільових психологічних досліджень педагогічної творчості в системі дошкільної освіти нам вдалося виявити лише одне дослідження, яке стосується проблеми впливу творчості керівників дошкільних закладів на ефективність управлінської діяльності. Воно підтвердило актуальність прицільного вивчення творчості педагогів дошкільних закладів для сучасної теоретичної і практичної дошкільної освіти, суспільну потребу у з'ясуванні ролі творчості в професійній діяльності педагога дошкільного закладу, перспективність дослідження творчості, як засобу саморозвитку та самореалізації особистості, збереження продуктивності професійної діяльності і власне здоров'я педагога.

На підставі існуючих в літературі підходів та особистого професійного досвіду у роботі дано наше визначення поняття: творчості

педагога дошкільного.

Творчість педагога дошкільного закладу, яка є невід'ємною складовою високоефективної професійної діяльності, - це здатність створювати в процесі повсякденної професійної діяльності щось нове (для самого педагога, дітей, колег, дошкільної освіти), комбінувати й видозмінювати, адаптувати відоме до вікових та індивідуальних особливостей конкретної дитини (групи дітей) дошкільного віку з метою задоволення її (їх) потреби, гнучкість у виборі адекватних засобів впливу на дитину (групу дітей), пошук нестандартних способів розв'язання навчально-виховних завдань і конкретної психолого-педагогічної задачі, оригінальне використання засобів стимуляції творчої ініціативи вихованців та їх пізнавальної активності [43].

Творчість педагога в професійній діяльності виокремлює нове коло значимих відношень з вихованцями і вдосконалює їх. У свою чергу, вдосконалення відношень особистості педагога, формуючи нову поведінку, сприяє творчості як самого педагога, так і дітей. Стан емоційного піднесення, радості і натхнення, що супроводжує процес творчості, перевищує почуття радощів у його звичайному розумінні. Це не просто одержання нового результату, більш - менш часткового або значного, а період згоди, узгодженості несвідомого і свідомості, нового уявлення і його всебічного розуміння, момент узгодженої роботи правої і лівої півкулі мозку, тобто те, що переживається, як стан внутрішньої цілісності, згоди із самим собою, інколи - вищого щастя.

Розкриваючи специфіку творчості педагога дошкільного навчального закладу, зазначимо, що продуктами його творчості виступають не лише результати творчої діяльності у вигляді методичної розробки, конспекту, нового виду дидактичного матеріалу тощо, а і результати творчої взаємодії з вихованцями у вигляді художнього виробу, казки і та ін.

У психологічному плані визначальними в структурі творчості

педагога є тенденція до створення нетрадиційних форм співпраці з дитиною, динамічні зміни у взаємовідносинах між ними та у розвитку вихованця, оскільки педагог проектує особистість вихованця, накреслює шляхи її формування, шукає ефективні засоби позитивного педагогічного впливу на неї, адаптуючи вже відомі прийоми до конкретної дитини і ситуації, використовуючи свої або комбінуючи вже відомі педагогічні методи і прийоми. Чим вищий рівень творчості педагога, тим успішніше відбувається процес їх співтворчості і розвитку.

Педагог проектує особистість вихованця, накреслює шляхи її формування, вивчає з цією метою поведінку дитини, її інтереси, здібності і вміння, риси характеру й умови життя. Чим більше збирається необхідних для творчої праці матеріалів, тим успішніше проходить процес створення нового.

Важливим результатом творчості педагога дошкільного закладу є ріст його професійної майстерності і особистісний саморозвиток.

Коли накладаються обмеження на творчість, ми починаємо хворіти, стаємо напруженими, тупіємо. В міру того, як розкріпачується творча енергія і оновлюються її запаси, знижується рівень тривожності і зменшується стрес, інтегрується в єдине ціле наш інтелект, тіло, емоції і дух, посилюючи нас і породжуючи почуття радості та надії. Творчість подібна свободі. Спробувавши її хоч раз, педагог вже не може працювати без неї. Це процес трансформування, зцілення.

Якщо цей процес стимульований інтересом до дітей, як об'єктом дослідження, та зорієнтований на них, то педагог постійно вдосконалює навчально-виховний процес, реалізуючи все нові задуми, породжені в процесі самої роботи. В результаті новий продукт його діяльності значно перевершує первинний задум. Позитивні почуття і емоції допомагають людині зберегти нормальний життєвий тонус.

Процес співтворчості педагога і дітей дошкільного віку

характеризується ідеальним сполученням пошуку, централізації і насичення діяльності позитивними почуттями та насолодою народження нового і результатів своєї праці, що виступають позитивно забарвленою мотиваційною основою для подальшої творчої діяльності.

Завдяки присутності системного позитивного емоційного компоненту у повсякденній професійній діяльності, творчість педагога здатна підвищувати стійкість організму до професійних стресів, знижувати його вразливість до інтрапсихічних конфліктів, спроможних її невротизувати, виступає фактором, що сприяє розвитку успішної соціально-педагогічної взаємодії [31].

Впровадження засобів підвищення рівня комунікативної компетентності у здобувачів вищої освіти другого рівня за спеціальністю «Дошкільна освіта» відбувалось протягом вересня 2020 року, після чого була проведена контрольна діагностика, метою якої було визначення можливості підвищення рівня комунікативної компетентності педагогів-здобувачів-магістрів, а також оцінка ефективності запропонованих засобів.

Для діагностики були використані методики дослідження комунікативних та організаційних схильностей, емпатії та комунікативної толерантності.

Результати контрольної діагностики були статистично оброблені та проаналізовані. Порівняльні результати констатувальної та контрольної діагностики представлені в таблицях 2.4, 2.5, 2.6.

Порівняльний показник рівня виразності проявів емпатії під час констатувальної і контрольної діагностики в групі педагогів показав позитивні зміни за всіма шкалами. Високі показники залишились незмінними за всіма шкалами, але суттєво збільшилась кількість показників вище середнього рівня. Як засвідчили досліджувані, цьому сприяло проведення творчих заходів із вихованцями.

Таблиця 2.4

Розподіл результатів діагностики емпатії за рівнями виразності в експериментальній групі (у %)

Назва шкали	Констатувальна діагностика					Контрольна діагностика				
	В	ВС	С	НС	Н	В	ВС	С	НС	Н
1.Рациональний канал емпатії	28,6	21,4	35,7	14,3	-	28,6	28,6	35,7	7,2	-
2. Емоційний канал емпатії	28,6	35,7	35,7	-	-	28,6	42,8	28,6	-	-
3. Інтуїтивний канал емпатії	14,3	7,5	71,5	7,2	-	14,3	28,6	57,1	-	-
4. Настанови, що сприяють емпатії	7,2	28,6	64,3	-	-	7,2	35,7	57,1	-	-
5. Проникна здатність	14,3	42,85	4,85	-	-	14,3	57,1	28,6	-	-
6.Ідентифікація в емпатії	42,8	7,2	50	-	-	42,8	28,6	28,6	-	-
Загальний показник	21,4	21,4	35,7	21,4		21,4	28,6	35,7	14,3	-

2. Діагностика комунікативної толерантності (за В.В.Бойко).

Результати порівняльного частотного аналізу представлені в таблиці 2.5

Таблиця 2.5

Розподіл результатів діагностики комунікативної толерантності за рівнями вираженості (%)

Група	Рівні вираженості				
	Високий	Вище середнього	Середній	Нижче середнього	Низький
Констатувальна діагностика	7,2	85,6	7,2	-	-
Контрольна діагностика	7,2	85,6	7,2	-	-

Показники комунікативної толерантності залишились незмінними. Таку стабільність можна пояснити тим, що дана ознака є результатом тривалого розвитку, а час впровадження розвивальних заходів був обмежений.

3. Діагностика комунікативних та організаційних схильностей.

Порівняльні результати частотного аналізу представлені в таблиці 2.6

Таблиця 2.6

Порівняльні результати частотного аналізу комунікативних та організаційних схильностей

Назва шкали	Констатувальна діагностика					Контрольна діагностика				
	В	ВС	С	НС	Н	В	ВС	С	НС	Н
Комунікативні здібності	7,1	14,2	57,4	14,2	7,1	7,1	14,2	54,6	7,1	-
Організаційні здібності	14,2	21,4	42,9	14,2	7,1	14,4	21,4	50	7,1	7,1

Наведені результати свідчать, що відбулись незначні позитивні у проявах комунікативних і організаційних здібностей. Зник низький показник та підвищився показник середнього рівня у проявах комунікативних здібностей. На 7,1% збільшився показник середнього рівня організаційних здібностей, відповідно на цей же показник зменшився показник нижче середнього рівня.

Наведені результати контрольної діагностики показали незначні позитивні зміни за показниками емпатія, комунікативні та організаційні здібності. Не відбулись зміни у показниках комунікативної толерантності.

Аналіз наукової літератури, власне емпіричне дослідження довели необхідність спеціальної роботи з розвитку та корекції механізмів міжособистісного розуміння. Обґрунтовані стратегії розвитку соціально-педагогічної перцепції, серед яких найбільш ефективною виявляється психологічний тренінг. Визначена роль творчості в розвитку успішної соціально-педагогічної взаємодії.

У зв'язку з обмеженим часом проходження практики в дослідженні лише охарактеризовані напрямки та стратегії розвивальної роботи, запропоновані способи підвищення рівня комунікативної компетентності мали рекомендаційний характер, тому перспектива

подальшої роботи полягає у впровадженні означених методів в практику педагогічної діяльності і перевірки їх ефективності.

Таким чином, проведене емпіричне дослідження дозволило охарактеризувати особливості розвитку комунікативної компетентності майбутнього педагога під час навчання у закладі вищої освіти. Обґрунтовані стратегії розвитку соціально-педагогічної перцепції, серед яких найбільш ефективною виявляється психологічний тренінг. Визначена також роль творчості у підвищенні рівня комунікативної компетентності педагога закладу дошкільної освіти. Проведена контрольна діагностика показали позитивні зміни за показниками комунікативної компетентності: емпатія, комунікативні та організаційні здібності, що дозволяє визнати ефективність запропонованих способів формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти.

ВИСНОВКИ

У магістерському дослідженні здійснено теоретичне узагальнення та експериментальне дослідження проблеми формування комунікативної компетентності майбутнього педагога закладу дошкільної освіти. У висновках представлені результати проведеного дослідження:

1. Педагогічна діяльність – це система взаємовідношень та взаємодії педагога з вихованцями і між собою, а також структурування педагогом навчально-виховного процесу на основі розвитку його професійно важливих якостей. За змістом це перетворювальна діяльність, що спрямована на зміну планів, методів навчання перетворення рівня знань, умінь і навичок вихованців, а також особистості педагога. За формою – це комунікативна діяльність, що складається з безпосереднього і опосередкованого спілкування. За структурою – це ціннісно-орієнтована діяльність, що спрямована на формування цінностей педагога і перенесення їх на вихованців. Педагогічній діяльності властива поліфункціональність, інтегративність, варіативність, відсутність однозначної детермінованості подій. Діяльність педагога вимагає постійного пізнання ситуації, суб'єктів навчання, себе, соціального оточення, умов взаємодії. Професійна педагогічна діяльність пов'язана з багатьма обмеженнями у стосунках і поведінці. Педагогічна праця – це один із найскладніших видів людської діяльності.

2. Процес міжособистісного розуміння – соціальна перцепція – полягає у формуванні в свідомості людини образу іншої людини. У ситуації спілкування образ іншої людини виникає як результат комунікації і виконує функції регулятора спілкування. Адекватність процесу міжособистісного розуміння забезпечується дією психологічних феноменів: ідентифікації, рефлексії та емпатії. Аналіз процесу

міжособистісної взаємодії набуває особливого значення у змістовному аспекті конкретної професійної взаємодії.

Міжособистісна взаємодія є важливим складником педагогічної діяльності. Безпосередніми учасниками педагогічної взаємодії є педагог і вихованець, між якими встановлюються міжособистісні взаємини. Їхня взаємодія в реальних міжособистісних контактах є тим соціальним середовищем, в якому відбувається становлення особистості дитини і подальший розвиток особистості педагога. Формою педагогічної взаємодії педагога і вихованця є педагогічне спілкування, через яке реалізують всі педагогічні функції і забезпечується активність і взаєморозуміння суб'єктів педагогічного процесу. Педагогічне спілкування органічно поєднує в собі елементи особистісно-орієнтованого та соціально-орієнтованого спілкування. Структурною одиницею аналізу педагогічного спілкування вважається комунікативний акт у формі діалогу, у межах якого забезпечується обмін інформацією і взаєморозуміння педагога, вихованців та інших учасників педагогічного процесу. З функціонального погляду, таке спілкування є контактна (або дистантна), інформаційна, координована взаємодія, яка встановлює взаєностосунки всіх суб'єктів освітнього процесу. Спілкування в професії педагога виконує роль не тільки процесу комунікації та взаємодії, але й засобу досягнення педагогічних цілей. Значна роль спілкування у педагогічній діяльності вимагає від педагога професійного управління своєю комунікативною діяльністю. Це передбачає наявність у педагога комунікативних умінь та здібностей.

3. Комунікативна компетентність є складовою частиною фахової компетентності, системою внутрішніх ресурсів особистості, необхідної для ефективних комунікативних дій. Це здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти, певна система знань, умінь, і навичок, що забезпечують ефективне спілкування. Комунікативна компетентність формується в процесі безпосередньої взаємодії. Комунікативна

компетентність є важливим показником ефективності професійної діяльності педагога дошкільного закладу і проявляється в готовності й умінні будувати контакти з усіма учасниками освітнього процесу, в адекватній орієнтації педагога у власному потенціалі, потенціалі вихованців, колег, батьків, ситуації. Вихователь повинен володіти знаннями, уміннями, навичками конструктивного спілкування. Формування комунікативної компетентності педагога дошкільного закладу сприяє його особистісному та професійному зростанню.

4. Експериментальне дослідження дозволило охарактеризувати комунікативну компетентність у педагогів закладів дошкільної освіти та у працівників непедагогічних професій. У педагогів констатована тенденція до більше вираженої емпатії, ніж у представників непедагогічних спеціальностей. Ознакою емпатії і ідентифікації у досліджуваних експериментальної групи є емоційність, уміння співпереживати, співчувати, а також уміння уявити себе на місці іншого (вихованця, колеги, батьків). Характерною ознакою комунікативної компетентності педагогів є достатньо високий (вище середнього) рівень комунікативної толерантності, що свідчить про розвинену терпимість (толерантність) до партнерів та взаємодії. Дослідження комунікативних та організаційних здібностей також показало їх більшу виразність у досліджуваних експериментальної групи, це можна пояснити тим, що сама по собі педагогічна професія висуває до людини вимогу вміння комунікувати з іншими людьми, організовувати їх.

Дослідження комунікативної компетентності педагога показало, що необхідною умовою її сформованості є відповідний рівень комунікативних та організаційних здібностей, високий рівень розвитку емпатії, комунікативної толерантності.

5. Доведена необхідність спеціальної роботи з формуванням комунікативної компетентності майбутніх педагогів дошкільних установ. Обґрунтовані стратегії розвитку соціально-педагогічної

перцепції, серед яких найбільш ефективною виявляється психологічний тренінг. Визначена роль творчості в розвитку успішної соціально-педагогічної взаємодії.

Проведене емпіричне дослідження дозволило охарактеризувати особливості розвитку комунікативної компетентності майбутнього педагога під час навчання у закладі вищої освіти. Обґрунтовані стратегії розвитку соціально-педагогічної перцепції, серед яких найбільш ефективною виявляється психологічний тренінг. Визначена також роль творчості у підвищенні рівня комунікативної компетентності педагога закладу дошкільної освіти. Проведена контрольна діагностика показала позитивні зміни за показниками комунікативної компетентності: емпатія, комунікативні та організаційні здібності, що дозволяє визнати ефективність запропонованих способів формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти.

У зв'язку з обмеженим часом проходженням практики в дослідженні лише охарактеризовані напрямки та стратегії розвивальної роботи, запропоновані способи підвищення рівня комунікативної компетентності мали рекомендаційний характер, тому перспектива подальшої роботи полягає у впровадженні означених методів в практику педагогічної діяльності і перевірки їх ефективності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Г.М. Социальная психология. Учебник. М.: Аспект-Пресс, 2004. – 365с.
2. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. К., 2004. С.45-51.
3. Бондаровська В.М. Особливості підготовки і проведення соціально-психологічного тренінгу. Допомога кризовим сім'ям. К.: Редакції загально педагогічних газет, 2013. 106с.
4. Власова О.І. Педагогічна психологія: Навч.посібник/ К.: Либідь, 2005. 400с.
5. Власов П.К. Партнерское общение. Тренинг. Методические материалы. Х.: Гуманитарный центр, 2014. 172с.
6. Горбунова Н.В. Підготовка майбутнього вихователя ДНЗ у вимірах педагогічної взаємодії. Актуальні проблеми сучасної дошкільної та вищої освіти. Лодзь, 2014. С.53-55.
7. Гуманістичний потенціал педагогічної комунікації. Науково-методичний посібник / С.О. Мусатов, В.Л. Зливков, Н.Н. Хомутиннікова. К.: Педагогічна думка. 2008. 96с.
8. Емельянов Ю.Н. Терия формирования и практика совершенствования коммуникативной компетентности. СПб.: Речь, 1999. 255с.
9. Карпенко О.Г. Теорія і практика професійного становлення соціального працівника. Навчальний посібник. К.: ВД Слово, 2014. 192.
10. Ковальчук В.І. Технологія навчання дорослих на основі особистісно орієнтованого підходу. Тренінг. К.: Шкільний світ, 2011. 128с.

11. Костриця Н.М., Свистун В.І. Методика навчання студентів спілкуванню в управлінській діяльності. К.: ЦУЛ, 2006. 272с.
12. Майерс Д. Социальная психология. Спб.: Питер, 1999. 688с.
13. Мерзлюкова О.Л. Методики професійного самовизначення. К.: Шкільний світ, 2011. 120с.
14. Методика формування соціальних цінностей майбутніх учителів: Метод. рекомендації. С.М. Косменко. Одеса: ПДПУ ім. К.Д. Ушинського, 2006. 67с.
15. Михайленко О.Ю. Рольова компетентність майбутнього практичного психолога. Науковий вісник Херсонського державного університету. Психологічні науки. Херсон, 2014. вип..1, т.1. С.220-224.
16. М'ясоїд П.А. Загальна психологія. К.: Вища школа, 2001. 307с.
17. Пазухина С.В. Педагогическая успешность: Учеб.пособие. СПб.: Речь, 2007. 224с.
18. Пашукова Т.І., Допіра А.І., Дьяконов Г.В. Практикум із загальної психології. К.: Знання, 2006.203с.
19. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи. Підручник. К.: Каравела, 2011. 360с.
20. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи: Практикум. К.: Каравела, 2008. 336с.
21. Поліщук В.М. Вікова та педагогічна психологія. Навч.-метод. посібник. Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. 330с.
22. Професійні здібності учня / Упоряд. С. Максименко, О. Главник, М. Левтик. К.: Главник, 2004. – 112с.
23. Професія педагога: розвиток та самозбереження / Упорд. Л.В. Галіцина. К.: Шкільний світ, 2010. 128с.
24. Психологія діяльності та навчальний менеджмент. Навч.посібник./ За заг.ред. М.В.Артюшиної. К.: КНЕУ, 2008. 336с.
25. Психологічна енциклопедія: А - Я / Упоряд. О. Степанов. К.: Академвидав, 2006. 424с.

26. Психологія особистості: Словник-довідник / За ред. П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. К.: Рута, 2001. 320с.
27. Психопрофілактика / Упоряд. Т.Г. Гончаренко. К.: Редакції загально-педагогічних газет, 2003. 112с.
28. Реан А.А. Психодіагностика личности в педагогическом процессе: Учеб. Пособие. СПб., ЛГОУ, 1996. 109с.
29. Реан А.А., Коломенский Я.Л. Социальная педагогическая психология. Я.Л. Коломенский. СПб.: Питер, 1999. 416с.
30. Романець В.А. Психологія творчості. К.: Либідь, 2001. 288с.
31. Рябовол Т.А. Емпатія в соціальній адаптації // Психологічна газета. 2004. №2. С.22-24.
32. Савчин М.В. Педагогічна психологія: Навч.посібник. К.: Академвидав, 2007. 424с.
33. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: Навчальний посібник. К.: Вища школа, 2004. 335с.
34. Соціальна філософія: Короткий енциклопедичний словник / заг. ред. В.П. Андрущенко. К., Харків: ВМП «Рубікон», 1997. 204с.
35. Типові освітні програми для закл. Загальної середньої освіти. – К.: ТД Освіта-центр, 2018. 80с.
36. Турищева Л.В. Психологічні тренінги для школярів. Х.: Основа, 2011. 124с.
37. Федорчук В.М. Тренінг особистісного зростання. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2016. 250с.
38. Цигульська Т.Ф. Загальна та прикладна психологія. Курс лекцій: Навч.посібник. К.: Наукова думка, 2000. 192с.
39. Цимбалюк І.М. Психологічне консультування та корекція: Навч. посібник. Рівне : ЦНТІ, 2001. 111с.
40. Цимбалюк І.М., Яницька О.Ю. Загальна психологія: Навч.посібник. К.: ВД «Професіонал», 2004. 304с.

41. Черезова І.О. Комунікативна компетентність як інтегральна якість особистості. Науковий вісник Херсонського державного університету. Психологічні науки. 2014. вип..1, т.1. С.103-108.
42. Чернявская А.П. Педагогическая техника в работе учителя. М.: Педагогический поиск, 2001. 176с.
43. Яценко Т.С. Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання. Навч.посібник. К.: Вища школа, 2004. – 679с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Визначення рівня емпатійності (за І.М.Юсуповим)

Дайте відповідь на запитання. Оцініть свої відповіді за наступною шкалою:

0 балів – «не знаю»; *1 бал* – «ні, ніколи»; *2 бали* – «іноді»; *3 бали* – «часто»; *4 бали* – «майже завжди»; *5 балів* – «так, завжди».

1. Мені більше подобаються книги про мандрівки, ніж книги серії «Життя чудових людей».
2. Дорослих дітей дратує опікування батьків.
3. Мені подобається думати про причини успіхів та не успіхів інших людей.
4. Серед усіх музичних напрямків я надаю перевагу музиці у сучасних ритмах.
5. Надмірні роздратованість та несправедливі докори хворого необхідно терпіти, навіть якщо вони продовжуються роками.
6. Хворій людині можна допомогти навіть словом.
7. Стороннім людям не слід втручатися у конфлікт між двома особами.
8. Старі люди, як правило, образливі без причини.
9. Коли в дитинстві слухав сумну історію, на мої очі самі по собі наверталися сльози.
10. Роздратований стан моїх батьків впливає на мій настрій.
11. Я байдужий до критики на свою адресу.
12. Мені більше подобається роздивлятися портрети, ніж пейзажі.
13. Я завжди все вибачав батькам, навіть коли вони були не праві.
14. Коли кінь погано тягне, його необхідно шмагати.
15. Коли я читаю про драматичні події у житті людей, відчуваю, наче це відбувається зі мною.
16. Батьки ставляться до своїх дітей несправедливо.

17. Коли я бачу підлітків або дорослих, що сперечаються, я втручаюся.
18. Я не звертаю уваги на поганий настрій своїх батьків.
19. Я довго спостерігаю за поведінкою тварин, відкладаючи усі свої справи.
20. Фільми та книги можуть викликати сльози у несерйозних людей.
21. Мені подобається спостерігати за виразом облич та поведінкою незнайомих людей.
22. У дитинстві я приводив додому бездомних котів та собак.
23. Усі люди необґрунтовано озлоблені.
24. Коли я дивлюсь на сторонню людину, мені хочеться вгадати, як складеться його життя.
25. У дитинстві молодші за віком ходили за мною.
26. Коли бачу покалічену тварину, намагаюсь чим-небудь допомогти.
27. Людині стане легше, якщо уважно вислухати її скарги.
28. Коли бачу вуличну пригоду, намагаюся не потрапляти у список свідків.
29. Молодшим подобається, коли я пропоную свою ідею, діло або розвагу.
30. Люди перебільшують здатність тварин відчувати настрій свого хазяїна.
31. З конфліктної ситуації людина має виходити самостійно.
32. Якщо дитина плаче, на то є свої причини.
33. Молодь повинна вдовольняти будь-які прохання та дивацтва стариків.
34. Мені хотілося б розібратися, чому деякі мої однокласники іноді бувають задумливими.
35. Безпритульних тварин слід відловлювати та знищувати.
36. Якщо мої друзі починають обговорювати зі мною свої власні проблеми, я намагаюсь перевести розмову на іншу тему.

Б.2 Якісна характеристика рівнів емпатії:

Високий та вище середнього рівні. Люди чутливі до потреб і проблем оточуючих, схильні багато чого вибачати, відрізняються інтересом до людей. Такі особи емоційні, комунікабельні, легко встановлюють контакти і знаходять спільну мову. Діти тягнуться до таких людей. Неконфліктні, шукають компромісні рішення. Адекватні до критики. В оцінці подій більше покладаються на свої почуття та інтуїцію, ніж на аналітичні висновки. Схильні до колективної праці. Не завжди акуратні в точній роботі. Легко виходять з рівноваги.

Середній рівень. Нормальний рівень емпатійності, характерний для більшості людей. Не відрізняються особливою чутливістю. В міжособистісних стосунках більш покладаються на вчинки, ніж на власні уявлення. Емоційні прояви знаходяться під самоконтролем. У спілкуванні уважні. Утруднюються прогнозувати розвиток відносин між людьми. Відсутня розкутість почуттів, що заважає повноцінному сприйманню людей.

Рівень нижче середнього. У таких людей виникають проблеми у встановленні контактів з іншими людьми. Емоційні прояви інших людей здаються таким людям зайвими і незрозумілими. Надають перевагу заняттям конкретною справою, а не роботі з людьми. Такі люди є прибічниками точних формулювань і раціональних рішень. Майже не мають друзів.

Низький рівень. Емпатійні тенденції особистості не розвинуті. Утруднюються першими розпочати розмову. Серед колег поводяться відокремлено. Особливо складними є контакти з дітьми та значно старшими особами. Не знаходять взаєморозуміння з іншими. Надають перевагу гострим відчуттям, спорту. У діяльності занадто центровані на собі. Продуктивні в індивідуальній роботі і не продуктивні в колективі. З іронією ставляться до сентиментальних проявів. Хворобливо відносяться до критики.

Діагностика комунікативної толерантності (за В.В.Бойко)

Інструкція

У вас є нагода зробити екскурс у розмаїття людських стосунків. Із цією метою вам пропонується оцінити себе в дев'ятьох запропонованих нескладних ситуаціях взаємодії з іншими людьми. При відповіді важлива перша реакція. Пам'ятайте, що немає поганих або гарних відповідей. Відповідати треба, довго не роздумуючи і не пропускаючи питання.

До кожної ситуації наведено судження, які треба оцінити залежно від того, наскільки вони правильні щодо Вас особисто:

- 0 балів* – зовсім неправильно;
- 1 бал* – дещо правильно;
- 2 бали* – правильно значною мірою;
- 3 бали* – на правильніше.

Текст опитувальника комунікативної толерантності

I. Перевірте себе, наскільки Ви здатні приймати чи не приймати індивідуальності людей, що зустрічаються Вам.

1. Повільні люди зазвичай діють мені на нерви.
2. Мене дратують метушливі, непосидливі люди.
3. Гучні дитячі ігри важко сприймаю.
4. Оригінальні, нестандартні, яскраві особистості звичайно діють на мене негативно.

5. Бездоганна у всьому людина насторожила би мене.

II. Перевірте себе, чи немає у Вас тенденції оцінювати людей на основі власного «Я».

1. Мене звичайно виводить з рівноваги некмітливий співрозмовник.
2. Мене дратують любителі поговорити.

3. Мені обтяжлива розмова в поїзді або літаку з байдужим для мене попутником, якщо він сам виявив ініціативу.

4. Мене б гнітили розмови випадкового попутника, що поступається мені за рівнем знань та культури.

5. Мені важко знайти спільну мову з партнерами іншого інтелектуального рівня, ніж у мене.

III. Перевірте себе, наскільки категоричні або незмінні Ваші оцінки щодо людей навколо Вас.

1. Сучасна молодь викликає неприємні почуття зовнішнім виглядом (зачіска, косметика, одяг).

2. Так звані «нові українці» звичайно справляють неприємне враження або безкультур'ям, або рвацтвом.

3. Представники деяких національностей у моєму оточенні відверто несимпатичні мені.

4. Є тип чоловіків (жінок), який я не терплю.

5. Терпіти не можу ділових партнерів з низьким професійним рівнем.

IV. Перевірте себе. Якою мірою Ви вмієте приховувати або згладжувати неприємні враження при зіткненні з некомунікабельними якостями людей.

1. Вважаю, що на брутальність треба відповідати тим самим.

2. Мені важко приховати, якщо людина чимось неприємна.

3. Мене дратують люди, які прагнуть у суперечці настояти на своєму.

4. Мені неприємні самовпевнені люди.

5. Звичайно мені важко втриматися від зауваження на адресу розгніваної або знервованої людини, яка штовхається в транспорті.

VI. Перевірте себе, якою мірою Ви схильні пристосовувати партнерів під себе, робити їх зручними.

1. Мене дратують люди похилого віку, коли вони в годину пік з'являються в міському транспорті або в магазинах.
2. Жити в номері готелю зі сторонньою людиною для мене просто катування.
3. Коли партнер погоджується в чомусь з моєю правильною позицією, то це звичайно дратує мене.
4. Я виявляю нетерплячість, коли мені заперечують.
5. Мене дратує, якщо партнер робить щось по-своєму, не так, як мені цього хочеться.

VII. Перевірте себе, чи властива Вам така тенденція поведінки:

1. Звичайно я сподіваюся, що моїм кривдникам дістанеться по заслугах.
2. Мені часто дорікають у буркотливості.
3. Я довго пам'ятаю образи, заподіяні мені тими, кого я ціную або поважаю.
4. Не можна прощати товаришам по службі (навчанні) безтактні жарти.
5. Якщо діловий партнер ненавмисно зачепить моє самолюбство, то я на нього ображуся.

VIII. *Перевірте себе, якою мірою Ви терпимі до дискомфортних станів людей, що навколо.*

1. Я осуджую людей, які бідкаються іншим.
2. Внутрішньо я не схвалюю колег (приятелів), які при нагоді розповідають про свої хвороби.
3. Я намагаюся уникнути розмови, коли хтось починає скаржитися на своє сімейне життя.
4. Звичайно я без особливої уваги вислуховую сповіді друзів (подруг).
5. Іноді мені подобається подратувати кого-небудь з рідних і друзів.

IX. Перевірте себе, які Ваші адаптаційні здібності у взаємодії з людьми.

1. Звичайно мені важко йти на поступки партнерам.
2. Мені важко жити у злагоді з людьми, у яких поганий характер.
3. Зазвичай я з трудом пристосовуюся до нових партнерів по спільній роботі.
4. Я уникаю підтримувати стосунки з дещо дивними людьми.
5. Звичайно я принципово наполягаю на своєму, навіть якщо розумію, що партнер має рацію.

Обробка й аналіз результатів.

Підрахуйте суму балів, отриманих Вами за всіма ознаками, і зробіть висновок: чим більше балів, тим нижчим є рівень Вашої комунікативної толерантності. Максимальна кількість балів, яку можна мати – 135, свідчить про абсолютну нетерпимість до людей навколо Вас. Так само неймовірно отримати 0 балів – свідчення терпимості до всіх типів партнерів у будь-яких ситуаціях. У середньому, за даними автора методики, опитані набирають 30-40 балів.

Додаток В

Результати констатувальної діагностики

Вихідні дані дослідження в контрольній групі (N=11)

№	Емпатія														Комунікативна толерантність		КОС				
	1		2		3		4		5		6		ЗП		Σ	Р	КЗ	Р	ОЗ	Р	
	Σ	Р	Σ	Р	Σ	Р	Σ	Р	Σ	Р	Σ	Р	Σ	Р							
1																					
2																					
3																					
4																					
5																					
6																					
7																					
8																					
9																					
10																					
11																					
Х:	3,3		2,5		2,8		2,5		2,8		2,3		16,4		54,5		30,4		59,5		

Σ – сума балів; Р – рівень;
 ЗП – загальний показник;
 КЗ – комунікативні здібності;
 ОЗ – організаційні здібності.

А.2 Вихідні дані дослідження в експериментальній групі (N=14)

X	№																		
	1		2		3		4		5		6		3П		Толерантність		КОС		
	Σ	Р	Σ	Р	Σ	Р	Σ	Р	Σ	Р	Σ	Р	Σ	Р	Σ	Р	КЗ	Р	
4,4	2	6	2	6	4	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6			
BC	HC	B	HC	C	BC	C	B	B	C	C	C	C	C	C	BC	BC	C		
4,7	3	5	3	5	4	6	3	6	5	5	5	5	5	5	6	4	6	5	5
BC	C	BC	C	C	B	C	B	BC	BC	BC	BC	BC	BC	BC	B	C	B	BC	BC
3,1	2	6	3	4	6	3	4	4	4	3	3	3	3	3	4	4	5	4	4
C	HC	B	C	C	B	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	BC	C
4,1	4	5	3	5	6	3	5	5	5	4	3	4	4	4	4	4	4	3	3
BC	C	BC	C	BC	B	C	BC	BC	BC	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C
4,4	3	5	4	5	5	4	6	6	6	6	6	6	6	6	5	4	5	4	4
BC	C	BC	C	BC	BC	C	B	B	B	BC	C	C	BC	C	BC	C	BC	C	C
4,8	3	6	3	4	6	4	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	5	5
BC	C	B	C	C	B	C	B	B	B	C	C	C	C	C	B	C	B	BC	BC
28,6	17	33	18	25	34	21	33	32	32	24	23	30	30	25	32	25	25	25	25
C	HC	B	HC	C	B	HC	B	BC	BC	C	C	BC	BC	C	BC	C	BC	C	C
31,9	22	29	18	23	30	23	34	38	38	28	39	26	26	38	37	37	37	61	61
BC	BC	BC	B	BC	BC	BC	BC	BC	BC	BC	BC	BC	BC	BC	BC	BC	BC	C	C
39,6	37	43	28	42	38	47	36	46	46	41	47	38	38	33	36	43	43	43	43
42,6																			
82,1	78	81	59	81	80	91	79	84	84	88	90	85	85	80	84	92	92	92	92

Σ – сума балів; Р – рівень;
 ЗП – загальний показник;
 КЗ – комунікативні здібності;
 ОЗ – організаційні здібності.

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, Кирпиченко Надія Валеріївна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки ;

– не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

09.11.2020

(дата)

(підпис)

Кирпиченко Н. В.

(ім'я, прізвище)